

Τάκης Μπενάς

Το θέμα των πολιτικών κρατουμένων και εξορίστων του ελληνικού Εμφυλίου δεν είναι κάποια υποσημείωση στην πρόσφατη ιστορία του τόπου μας. Αποτελεί ένα σημαντικό κεφάλαιο και για κάποια περίοδο, ιδίως των πρώτων μετεμφυλιοπολεμικών ετών, ουσιώδες τμήμα της. Είναι και μοναδικό, πρωτόγνωρο το φαινόμενο, μιας τόσο μαζικής φυλάκισης δεκάδων χιλιάδων ανθρώπων και για τόσο μακρό χρονικό διάστημα. Και όμως —όπως μας επισημαίνει η συγγραφέας κ. Δήμητρα Λαμπροπούλου με την πρώτη φράση του παρουσιαζόμενου βιβλίου της— «οι πολιτικοί κρατούμενοι αποτελούν ένα πεδίο σχετικά άγνωστο για τη μέχρι στιγμής ιστοριογραφική παραγωγή γύρω από τις δεκαετίες του 1940 και του 1950».

Αυτή η δυσανάλογη σχέση δεν είναι ανεξήγητη. Οφείλεται και στις γενικότερες συγκυρίες που πέρασε η πολιτική ζωή της χώρας μας, αλλά και στις ουσιαστικές — όχι μόνο τις εσοκεμμένες— αναπηρίες του ελληνικού κράτους.

Έτσι, ενώ γενικά για τον Εμφύλιο μπο-

ρεί κανείς να προστρέξει σε μια ποικιλία πηγών και αρχείων, για τους πολιτικούς κρατούμενους και ακόμα περισσότερο για τους εκτελεσμένους, τα πράγματα γίνονται πολύ δύσκολα. Ούτε καν τον αριθμό των εκτελεσμένων, με αποφάσεις δικαστηρίων και με την παρουσία των κρατικών αρχών, δε γνωρίζουμε ακόμα. Μιλάμε γενικά για 5.000, δηλαδή έναν αριθμό κατά προσέγγιση και αρκετά αμφισβητούμενο.

Πρώτη φορά, με την παρουσιαζόμενη εργασία της κ. Λαμπροπούλου, συναντιόμαστε με αρχειακές πηγές που προέρχονται βέβαια από την ελληνική Αριστερά, από τα Αρχεία του ΚΚΕ και της ΕΔΑ. Είχε προηγηθεί, πριν τρία χρόνια, η ανακοίνωση — και πάλι της κ. Λαμπροπούλου— στο Συνέδριο των ΑΣΚΙ για τις «Αρχειακές διαθεσιμότητες» με το ίδιο αυτό θέμα, το οποίο, νομίζω, αποτέλεσε και αντικείμενο της διδακτορικής της διατριβής. Τι γίνεται, όμως, με τα κρατικά αρχεία, του Υπουργείου Δικαιοσύνης, του Υπ. Εθνικής Αμύνης, των Υπηρεσιών Ασφαλείας, των ίδιων των φυλακών ως δημοσίων καταστημάτων; Φο-

βούμαι ότι δεν πρόκειται πια για μια συνεχιζόμενη επί μισό αιώνα άρνηση, αλλά για μια καταστροφή που έχει επέλθει στα περισσότερα. Μια καταστροφή που έχει και επώνυμο: «Πολτοποίηση». Και είναι θαύμα πώς γλιτώσανε αυτά τα πολύτιμα αρχεία της προδικτατορικής ΕΔΑ που βρέθηκαν στα χέρια της χούντας και μόνο χάρη στις επίμονες προσπάθειες του Ηλία Ηλιού ανακτήθηκαν και χρειάστηκαν αρκετά χρόνια για να ταξινομηθούν, έτσι όπως ήτανε ανάκατα ριγμένα μέσα στις μαύρες σκουπιδοσακούλες. Περάσανε και άλλες περιπέτειες —που δεν είναι της ώρας— ώσπου να φτάσουν στη μεγάλη ώρα της αξιοποίησής τους, που μόλις εδώ και λίγα χρόνια άρχισε, χάρη στις άοκνες προσπάθειες των ΑΣΚΙ, με τον επόμενο Ηλιού και τους συνεργάτες του, που επιτελούν αθόρυβα ένα σοβαρό εθνικό έργο.

Να σημειώσουμε, εδώ, το αναφερόμενο από την κ. Λαμπροπούλου ότι «σύντομα τα ΑΣΚΙ θα προχωρήσουν στην έκδοση του *Σώματος Επιστολών που έχουν στη διάθεσή τους*» και ας μας επιτραπεί να προτείνουμε ότι πρέπει να προηγηθεί μια δημόσια πρόσκληση για να συγκεντρωθούν και να προσφερθούν οι πολύ περισσότερες επιστολές που βρίσκονται στα σκονισμένα συρτάρια, μέσα στα σπίτια των παλιών πολιτικών κρατουμένων, σεβαστά ενθύμια, βεβαίως, αλλά και πολύτιμες πηγές πληροφοριών για την επιστημονική έρευνα.

Η παρούσα μελέτη της κ. Δήμητρας Λαμπροπούλου διερευνά τις πολλαπλές όψεις του θέματος «Πολιτικοί Κρατούμενοι», όχι μόνο με συμπάθεια αλλά και με αξιόλογη επιστημονική Διευσδύει —πέρα από τη γεγονοτολογική περιγραφή των συνθηκών διαβίωσής τους— στο κοινωνικό και στο πολιτισμικό υπόβαθρο μιας ετερόκλητης κοινω-

νίας ανθρώπων, όπως ήταν οι πολυάνθρωπες Φυλακές του Εμφυλίου, όπου συνωστίζονταν μέσα στους ίδιους χώρους άνθρωποι ποικίλης κοινωνικής και πολιτιστικής προέλευσης, από τους διανοούμενους και τους επώνυμους πνευματικούς δημιουργούς μέχρι τον ταπεινό βοσκό, τον ανταρτοτρόφο και δικασμένο γι' αυτόν ακριβώς το λόγο, από την ορεινή Ελλάδα. Είναι, δηλαδή, από τη σύστασή τους κοινωνίες ανομοιογενείς που θα οικοδομήσουν όμως, προϊόντος του χρόνου, ορισμένα κοινά χαρακτηριστικά, ιδεολογικά κυρίως αλλά και πνευματικά, μορφωτικά, που καλλιεργούνται και συμβάλλουν σε μια προσέγγιση και κατανόηση της κοινής ομαδικής ζωής. Το κλειδί για να κατανοήσουμε και εμείς αυτή την ομαδικότητα βρίσκεται, κατά τη γνώμη μου, στη σελίδα 16 του βιβλίου, όπου γίνεται λόγος για «μια συλλογικότητα όχι μόνο από πάσχοντα αλλά από πάσχοντα και δρώντα πρόσωπα, τα οποία προσπαθούν να κατανοήσουν και να αντιμετωπίσουν τις ιστορικές εξελίξεις, αναλαμβάνουν την ευθύνη μιας ταυτότητας και ερμηνεύουν τη δική τους ιστορία». Αναζητά, συνεπώς, η ερευνήτριά μας μέσα από τις επιστολές των πολιτικών κρατουμένων την αυθεντική έκφραση και αποτύπωση των σκέψεων και των αισθημάτων τους. Και το πράττει ορθώς. Διότι, άλλο η εμπειρία του εγκλεισμού που τη βιώνεις άμεσα και άλλο η περιγραφή της 40 χρόνια αργότερα. Και ορθώς επίσης επισημαίνει ότι οι απόψεις των πολιτικών κρατουμένων «υφίστανται μετασχηματισμούς». Αρχεί να σκεφτούμε ότι η συνολική ιστορία τους, η διαδρομή τους ανέρχεται σε περισσότερα από 20 χρόνια. Μετασχηματισμοί που θα προκύψουν και από τη δική τους εσωτερική ωρίμανση, αλλά και από τις επιδράσεις της μεταβαλλόμενης πολιτικής συγκυρίας στην οποία είναι ιδιαίτερα ευαίσθητοι.

Στη διερεύνηση των συνθηκών της ζωής των πολιτικών κρατουμένων γίνεται ιδιαίτερη αναφορά στο θέμα των θανατικών εκτελέσεων και επιχειρείται, πέρα από την αυτονόητη πολιτική ερμηνεία της έσχατης θυσίας, και μια κοινωνική και ψυχολογική ερμηνεία. Θα σταθώ και εγώ, λόγω της σημασίας του, σε αυτό το θέμα. Οι εκτελέσεις είναι ένα πολύ σοβαρό κεφάλαιο, όχι μόνο της ιστορίας των φυλακών και των πολιτικών κρατουμένων, αλλά της διαδρομής του ίδιου του εμφυλίου πολέμου. Έχει πολλές όψεις και πλευρές που δεν έχουν ως τώρα μελετηθεί και αναδειχθεί επαρκώς. Και κατ' αρχήν για τον πολιτικό τους στόχο:

Δεν πρόκειται, βέβαια, για απονομή δικαιοσύνης, ούτε κατ' ελάχιστον. Και μόνο η δυνατότητα να αποφυγεις την εκτέλεση με μια δήλωση αποκήρυξης των ιδεών σου αποδειχνει ότι επρόκειτο για μια πολιτική επιχείρηση, αιμοσταγή βέβαια, αλλά επιχείρηση πολιτικού πλήγματος κατά της αντίπαλης παράταξης. Δεύτερον: η έκταση των εκτελέσεων. Πιστεύω ότι η μαζικότητα του φαινομένου δείχνει ότι ξεπερνούσαν τις... «ανάγκες» του πολιτικού στόχου και του παραδειγματισμού. Εξηγούνται και με άλλα κριτήρια: Μίσος, εκδικητικότητα, αντίποινα. Ιδίως αυτό το τελευταίο πρέπει να επισημανθεί, γιατί, παρά τις προφανείς διαφορές, προσομοιάζει με το γερμανικό-ναζιστικό πρότυπο. Και εξηγούμαι: Η κ. Λαμπροπούλου αναφέρει αρκετά γράμματα εκτελεσμένων από τις φυλακές Αίγινας με ημερομηνία 4 και 5 Μαΐου του 1948. Εκείνο που ενδεχομένως δε γνωρίζει είναι ότι επρόκειτο για ομαδικές εκτελέσεις σε απόληξη της εκτέλεσης του Υπουργού Δικαιοσύνης Χρήστου Λαδά που έγινε την Πρωτομαγιά. Περίπου διακόσιοι πολιτικοί κρατούμενοι εκτελέστηκαν εκείνες τις 2-3 μέρες. Στην Αίγινα 36, στου Αβέρωφ 24, και

κατά δεκάδες στις άλλες φυλακές, Κέρκυρας, Κεφαλονιάς, Ακροναυπλίας, Γεντί-Κουλέ, Τρίπολης κ.λπ. Εκτελέστηκαν θανατοποινίτες από το «ντεπό των μελλοθανάτων», όπως λέγαμε τότε, δηλαδή από τους Τελεσίδικους (που είχε απορριφθεί η αίτηση χάριτος) και οι δικογραφίες τους βρίσκονταν στα συρτάκια του Υπουργείου Δικαιοσύνης. Από εκεί τους ανέσυραν και τους εκτέλεσαν εκδικούμενοι το θάνατο του υπουργού τους. Δε σας θυμίζει την ομαδική εκτέλεση από τους Γερμανούς των 200 της Καισαριανής, που τους πήραν μέσα από το δικό τους «ντεπό» των Ακροναυπλιωτών κομμουνιστών στο Χαϊδάρι, για να εκδικηθούν το σκοτωμένο στρατηγό τους; Εκτελέσεις παρόμοιου χαρακτήρα έγιναν και άλλες φορές στη διάρκεια των εξελίξεων των μαχών του Εμφυλίου και σαν ανταπόδοσή τους. Μεγάλη σκληρότητα, λοιπόν, αλλά εξηγείται: Οι εμφύλιοι είναι πάντοτε οι σκληρότεροι πόλεμοι. Στην υποκρισία αυτή του κράτους δε δίστασαν να πάρουν μέρος και οι αντίστοιχες θρησκευτικές αρχές, που όχι μόνο δεν ξεστόμισαν λέξη διαμαρτυρίας αλλά συνέβαλαν με πρακτικότερο τρόπο: Αναφέρομαι στο θρησκευτικό επιθεωρητή των φυλακών, τον αρχιμανδρίτη Προκόπιο, που μοίραζε «λόγους παρηγορίας» και διακήρυξε πως μόνο η θεία δικαιοσύνη είναι δίκαιη, και την ίδια στιγμή, ως μέλος του Συμβουλίου Χαρίτων, απέρριπτε τις αιτήσεις και ψήφισε το θάνατο (πρόκειται για το μετέπειτα γνωστό μητροπολίτη Κεφαλονιάς που τεμάχιζε και πουλούσε το λείψανο του Αγίου Γερασίμου).

Όσον αφορά, τώρα, την άλλη όψη του θέματος, το πώς βίωναν οι ίδιοι οι πολιτικοί κρατούμενοι τις εκτελέσεις, στη μελέτη της κ. Λαμπροπούλου αναφέρονται πολλά και αξιόλογα στοιχεία. Θα προσέθετα απλώς ότι οι αντιδράσεις ποικίλλουν ανά-

λογα με τις συνθήκες που βρίσκονταν η κάθε ομάδα κρατουμένων, η κάθε φυλακή. Στην Αίγινα π.χ., που διατηρούσε μια οργανωτικότητα, οι εκτελέσεις των κατοχικών αγωνιστών αντιμετώπιζονταν με κάπως σπαρτιατικό τρόπο. Δηλαδή, αμέσως μετά την εκτέλεση, μόλις άνοιγε η φυλακή για τον προαυλισμό, το σύνολο των κρατουμένων παρατάσσονταν με στοίχιση και προέβαινε σε γυμναστικές ασκήσεις και επιδείξεις. Ήταν, βέβαια, μια συμβολική δήλωση του ακμαίου φρονήματος, για να μη νομίσει ο αντίπαλος ότι κάμπτεται με τις εκτελέσεις. Σε άλλες φυλακές, όπου η σύνθεση των εκεί κρατουμένων δεν επέτρεπε τις δημόσιες εκδηλώσεις, οι αντιδράσεις περιορίζονταν στο πολιτικό μνημόσυνο των εκτελεσμένων, όταν έκλεινε η φυλακή, μέσα στους θαλάμους. Και σχεδόν σε όλες τις φυλακές υπήρχε εκείνη την ημέρα αποχή των κρατουμένων από τη διανομή του συσσιτίου.

Η οξύτερη, όμως, μορφή των αντιδράσεων ήταν οι μεγάλες απεργίες πείνας, μαζικές και πολυήμερες, που εκδηλώθηκαν κυρίως την άνοιξη του 1949, στις μεγάλες φυλακές, με μοναδικό αίτημα να σταματήσουν οι εκτελέσεις. Και κορυφαίο παράδειγμα σαδιστικής εκδίκησης του επίσημου κράτους —που δεν έπαυε να είναι η μία παράταξη του εμφυλίου— υπήρξε η εκτέλεση 10 απεργών πείνας, στην Αίγινα το Μάρτιο του '49, και μάλιστα τη 15η ημέρα της απεργίας. Εκτέλεσαν δηλαδή ανθρώπους μισοπεθαμένους, που δεν μπορούσαν να σταθούν στα πόδια τους.

Με το θέμα των εκτελέσεων άρρηκτα συνυφασμένο είναι και το θέμα των Δηλώσεων «Μετανοίας». Μια δραματική πτυχή του Εμφυλίου όπου η ανθρώπινη πλευρά αναδειχνεται μέσα από το τραγικό δίλημμα και τον ανήθικο εκβιασμό: Ανταλλαγή της

ζωής σου με τις ιδέες σου. Νομίζω ότι τα σχετικά αναφερόμενα στη σελίδα 83 και 84 αξίζουν τον κόπο να τα προσέξει ο αναγνώστης. Εξηγούν την αποφασιστικότητα μπροστά στο θάνατο. Υπογραμμίζω, από την πλευρά μου, ότι στο νόημα της αυτοθυσίας δεν περιέχεται μόνο το ιδεολογικό υπόβαθρο, η πίστη δηλαδή, που είναι άλλωστε και η κύρια συνιστώσα αυτού του νοήματος της θυσίας, αλλά και άλλοι παράπλευροι και πιο προσωπικοί λόγοι, όπως ο αυτοσεβασμός, η αξιοπρεπής στάση ζωής, η άρνηση να υποκίψεις στους ηθικούς εκβιασμούς. Το υποδηλώνει η κ. Λαμπροπούλου στη σελ. 86 με τη διατύπωση: «σύγκλιση της ηθικής και της πολιτικής στάσης».

Η δοκιμασία της συνείδησης του πολιτικού κρατουμένου δεν τελειώνει όμως με τη λήξη του πολέμου και των εκτελέσεων. Θα συνεχιστεί και θα οξυνθεί μέσα από την πολύχρονη παράταση της φυλάκισης. Τη δοκιμασία με το βασανιστήριο, το στρατοδικείο, τη θανατική εκτέλεση, τη διαδέχεται η δοκιμασία του άγνωστου χρόνου κράτησης. Με τη λήξη του πολέμου στα βουνά, τα πρώτα είχαν λάβει ένα τέλος και ο πολιτικός κρατούμενος, βιώνοντας τώρα και την ήττα του εμφυλίου, ως διάφευση των προσδοκιών του για την απελευθέρωσή του μέσω της νίκης της δικής του παράταξης, βρίσκεται αντιμέτωπος με τις συνέπειες της εγκληματικής παράταξης του εμφυλίου. Εδώ βρίσκεται ο άγνωστος χρόνος καθώς οι ποινές είναι πολύ βαριές. Η πλειονότητα είναι ισοβίτες λόγω και της ομαδικής μετατροπής της θανατικής ποινής σε ισόβια, με τα μέτρα του 1952. Άρα ο χρόνος κράτησης είναι άδηλος —δηλαδή όσο θέλει ο αντίπαλος, αν τον αφήσουμε χωρίς πίεση και διεκδικήσεις αποφυλάκισης, και όχι τόσο της Αμνηστίας που ξέρουμε ότι δεν πρόκειται να δοθεί ποτέ από τους νικητές, όσο τα επι-

μέρους μέτρα που μπορεί να φέρουν πιο κοντά την ημέρα Χ. Μιλάμε, βέβαια, για πολλά χρόνια που κινούνται ανάμεσα στα δέκα και τα είκοσι, και καθώς κυλάνε τόσο περισσότερο βαραίνουν. Σε αυτή την πάλη με το Χρόνο εχθρό θα συμβούν και τα δραματικά περιστατικά ορισμένων αγωνιστών που άντεξαν τα πάντα, στρατοδικεία, φάλαγγα και Μακρονήσια εκτός από ένα: το χρόνο.

Αυτό το θέμα της πάλης με το χρόνο-εχθρό συνδέεται άρρηκτα και με το θέμα του «σώματος», δηλαδή της βιολογικής επιβίωσης. Με τις γυμναστικές ασκήσεις και τις αθλοπαιδιές επιχειρείται μια αντίσταση στη σωματική εξουθένωση. Κυρίως όμως ενισχύουν την ψυχολογική αντίσταση που συνίσταται στην απόρριψη της *παραίτησης*. Ορθά, συνεπώς, το επισημαίνει στην εργασία της η κ. Λαμπροπούλου (στη σελ. 138) όταν αναφέρεται και στον «αγώνα για τον έλεγχο των σωματικών ικανοτήτων».

Η εργασία αυτή της κ. Λαμπροπούλου αποτελεί μια πρώτη εξιστόρηση της ζωής των πολιτικών κρατουμένων, μια συνολικότερη διερεύνηση των συνθηκών της διαβίωσής τους, βγαλμένη βέβαια κυρίως από το υλικό των επιστολών τους που έχει στη διάθεσή της αλλά και από ορισμένες μελέτες όπως του καθηγητή Ν. Αλιβιζάτου, του Ρούσου Κούνδουρου και άλλων ερευνητών της περιόδου.

Ερχόμαστε λοιπόν στο κρίσιμο θέμα της αλληλογραφίας των πολιτικών κρατουμένων του Εμφυλίου που μόνο η μικρότερη μερίδα της έγινε προσιτή μέσα από τα Αρχεία, εκείνη που αποστέλλονταν βασικά στις ανατολικές χώρες, σε συγγενείς πολιτικούς πρόσφυγες και γι' αυτό βρέθηκαν στα αρχεία του ΚΚΕ.

Θεωρώ χρήσιμες ορισμένες συμπληρωματικές παρατηρήσεις μου: Εκείνο που βα-

ραίνει πολύ στα γράμματα που στέλνει ο πολιτικός κρατούμενος είναι η αυτολογοκρισία. Και ο κύριος λόγος είναι ότι η λογοκρισία που ασκεί η Διεύθυνση της Φυλακής δεν είναι μια απρόσωπη τυπική γραφειοκρατική υπηρεσία, αλλά μια ζωντανή σχέση. Γνωρίζουμε το φύλακα λογοκριτή και μας γνωρίζει και αυτός προσωπικά. Καθόλου δε μας αρέσει να φανερώσουμε σε αυτόν τα ιδιαίτερα προβλήματά μας και τα αισθήματά μας. Μόνο ό,τι είναι αναγκαίο. Αυτή η στάση δεν επιβάλλεται από κάποια «συλλογικότητα», από κάποια οργάνωση της φυλακής. Πρόκειται για προσωπικές στάσεις και γι' αυτό ποικίλλουν.

Μια άλλη όψη του θέματος της αλληλογραφίας έγκειται στη σοβαρότατη ψυχολογική σημασία που έχει για κάθε κρατούμενο. Δε θα τη βρούμε πουθενά γραμμένη και σε κανένα αρχείο. Συμβάλλοντας στην «ανάγκη μελέτης της καθημερινής ζωής στις φυλακές» που αναφέρει η Λαμπροπούλου (σελ. 116-117) σας περιγράφω την ψυχολογική κατάσταση όλων των κρατουμένων ενός χώρου, την ώρα της διανομής της αλληλογραφίας και αμέσως μετά, κυρίως στις μακρινές φυλακές όπου το επισκεπτήριο γίνεται αδύνατο ή πολύ σπάνιο. Ένας παρατηρητής απέξω θα έβλεπε τότε ένα διχασμό, μια μοιρασιά των κρατουμένων μέσα στο προαύλιο, όπου γίνεται συνήθως η διανομή των επιστολών. Από τη μια μεριά είναι αυτοί που πήραν γράμμα. Απομακρύνονται προς τις άκρες του προαυλίου, σύρριζα στους μαντρότοιχους για να το διαβάσουν μόνοι τους και να εκδηλώσουν τα όποια συναισθήματά τους χωρίς δημόσια θέα. Από την άλλη μεριά είναι όσοι δεν πήραν γράμμα. Αυτοί συνεχίζουν να κάνουν βόλτες στο προαύλιο αλλά είναι πολύ λυπημένοι, μελαγχολικοί και συνήθως σιωπηλοί. Σιωπηλοί είναι όλοι οι πολιτικοί κρατού-

μενοι αυτή την ώρα. Υπάρχει μια ολοφάνερη ησυχία, μια απουσία θορύβων. Σεβασμός σε αυτούς που διαβάζουν αλλά και στοχασμός αυτών που δεν πήραν γράμμα. Δεν κρατάει πολύ αυτό. Κάπου δέκα λεπτά. Κατόπιν όλα θα ξαναγυρίσουν εκεί που διακόπηκαν. Αυτή είναι η εικόνα της ομαδικής συλλογικότητας, όπως είναι οι πολλοί, οι εκατό κρατούμενοι μέσα στο προαύλιο. Στη μικρή κλίμακα του κελιού ή της παρέας των 3-4 που τρώνε μαζί, αυτή η «διάκριση μεταξύ ιδιωτικού και δημόσιου» χαλαρώνει και αναδύεται το γνήσιο συντροφικό ενδιαφέρον για όσα μπορεί να συμβαίνουν στο φίλο τους με την άφιξη αυτής της επιστολής.

Ο κόσμος των πολιτικών κρατουμένων και των πολιτικών εξοριστών (του Εμφυλίου και όχι της χούντας, αυτοί θα περιμένουν ακόμα στη σειρά τους για κάποια ιστορική διερεύνηση της ζωής τους), αυτός ο κόσμος λοιπόν είναι ο κόσμος του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ. Στις εξορίες, μολονότι βασικά είναι ο ίδιος, επειδή πλαινοβαίνουν, έχει αρχίσει να είναι και ο κόσμος της ΕΔΑ. Η διερεύνηση των όψεων διαμόρφωσης αυτού του κόσμου, στην οποία στοχεύει η κ. Λαμπροπούλου, μας ενδιαφέρει και από μια άλλη σημαντικότερη πλευρά: Είναι ακριβώς ο κόσμος που ανασυγκρότησε την ηττημένη Αριστερά του Εμφυλίου. Ο κόσμος που βγαίνοντας έξω θα οικοδομήσει το νέο αριστερό και δημοκρατικό κίνημα, που συνεχίζει μεν τις καλές παραδόσεις του ΕΑΜ αλλά και διαφέρει ουσιαστικά από αυτό. Όσοι βίωσαν τη δεκαπεντάχρονη ιστορία της προδικτατορικής ΕΔΑ, το κατανοούν αυτό και το επιβεβαιώνουν. Έχει, συνεπώς, μεγάλη σημασία να γραφτεί κάποτε μια πλήρης ιστορία των πολιτικών κρατουμένων του Εμφυλίου που είναι αναπόσπαστο τμήμα για τη σύγχρονη πολιτική ιστορία

του τόπου μας. Ίδου στάδιον δόξης για τους νέους ιστορικούς μας. Οι ψηφίδες που υπάρχουν είναι πολλές και μέσα από τα βιβλία των αφηγήσεων και μέσα από αρχαικές πηγές.

Επιτρέψτε μου να τελειώσω με μια οφειλόμενη αναφορά στη συγγραφέα του βιβλίου. Η κ. Δήμητρα Λαμπροπούλου ανήκει στην τελευταία, την πιο φρέσκια γενιά των ιστορικών επιστημόνων, τη γενιά των '90 και αυτό δεν είναι τόσο μειονέκτημα, όσο πλεονέκτημα αφού της εξασφαλίζει τη φυσική, τη βιολογική απόσταση από τα γεγονότα και της χαρίζει μια, εκ των πραγμάτων, πιο αντικειμενική οπτική για τα όσα τραγικά και σημαντικά συνέβησαν πριν από μισό και περισσότερο αιώνα.

Μαζί με τις ευχές μας να είναι καλοτάξιδο αυτό το βιβλίο της, το πολύ ενδιαφέρον, ας ελπίσουμε ή καλύτερα ας εκφράσουμε την παράτρηση η Δήμητρα να προχωρήσει πάνω σε αυτή την ενότητα των θεμάτων που ενοποιούνται με τον τίτλο: Πολιτικοί Κρατούμενοι. Ίσως να βρει έτσι και τη λύση στα «αναπάντητα ερωτήματα» που αναφέρει στο τέλος της μελέτης της. Και ακόμα, ας γίνει παράδειγμα να τη μιμηθούν και άλλοι άξιοι νέοι ερευνητές, που έχουν πια αναφανεί στο πεδίο της πρόσφατης ιστορίας μας και αποτελούν την ελπίδα μας όχι για κάποια ιστορική δικαίωση ημών των επιζώντων (που νομίζω ότι μάλλον έχει συντελεσθεί) αλλά κυρίως για την ίδια την ιστορική επιστήμη, το κύρος της και το μέλλον της.

Η τραγωδία της ελληνικής Αριστεράς είναι καιρός να βρει την αρμόζουσα θέση της στα ιστορικά πεπραγμένα της χώρας μας, γι' αυτόν τον απερχόμενο, τον απελθόντα ήδη εικοστό αιώνα.